

UOT:78

N.ƏLİVERDİBƏYOVUN XOR ƏSƏRLƏRİNDƏN MƏKTƏBLİLƏRİN MUSIQI TƏRBIYƏSİNDƏ İSTİFADƏNİN İMKAN VƏ YOLLARI*Məhərrəmovə Səmə Başır qızı, Məmmədova Feride Fizuli qızı**Gəncə Dövlət Universiteti**Semameherremova74@mail.ru**mammadovaferide21@gmail.com*

Xülasə: Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin parlaq nümayəndəsi Nazim Əliverdibəyovun yaradıcılığı müxtəlif janrları əhatə edir.

Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Nazim Ağalar oğlu Əliverdibəyovun (1926-1986) yaradıcılığı milli musiqi mədəniyyətində dəyərli yer tutur. Bəstəkar yaradıcılıq irsində xor əsərləri məktəblilərin musiqi tərbiyəsində özünəməxsus əhəmiyyət var.

Məqalədə Nazim Əliverdibəyovun xor əsərlərindən məktəblilərin musiqi tərbiyəsində istifadənin imkan və yolları araşdırılır.

Açar sözlər: bəstəkar, mahnı, xor, məktəb, tərbiyə

Ключевые слова: композитор, песня, школа, хор, воспитание

Key words: composer, song, school, student, chorus, upbringing

Məktəblilərin musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafında Azərbaycan bəstəkarlarının mahnı-xor musiqisi əsas vasitələrdəndir.

Məlum olduğu kimi, müasir dövrdə ümumtəhsil məktəblərində musiqi tərbiyəsinin müxtəlif formaları tətbiq olunur. buraya sinifdə tədris olunan musiqi fənni, sinifdən və məktəbdənkənar musiqi işləri və s. rəngarəng formalar daxildir. Bunların hər birinin özünəməxsus imkanlarına baxmayaraq mahnı-xor repertuarı geniş yer tutur.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, xor əsərlərindən məktəblilərin musiqi tərbiyəsində istifadə edərkən əsərlərin seçilməsində musiqi təliminin əsas prinsipləri (tərbiyəedici təlim, müvafiqlik, tədrisçilik, ardıcılıq və sistematiklik, əyanilik, şüurluluq, möhkəmlilik) nəzərə alınmalıdır.

1960-cı illər Nazim Əliverdibəyovun xor musiqisi sahəsində fəaliyyəti 1961-1979-cu illər ərzində E.Novruzovun rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Dövlət Xor Kapellasının fəaliyyəti ilə bağlıdır. Məhz bu kollektivin yaranması Azərbaycan bəstəkarlarının, xor və bilavasitə a capella əsərlərinin meydana gəlməsinə təkan verir. Nazim Əliverdibəyovun a capella xor üçün yazılmış əsərləri də bu dövrə təsadüf edir. Bir sıra xalq mahnılarının işləmələri, o sıradan bayatılar əsasında “Almanı atdım xarala”, İ.Səfərlinin sözlərinə yazılmış “Gül bağçalar”, həmçinin dünya klassiklərinin əsərlərinə müraciət edir, Bethovenin 8 saylı sonatasının II hissəsi kapellanın repertuarında öz dəyərli yerini tapır və müxtəlif konsertlərdə, qastrol səfərlərində müvəffəqiyyətlə qarşılanır.

N.Əliverdibəyov musiqinin müxtəlif janrlarına müraciət edib, “Cırtan” uşaq operasının, “Nazxanım naz edir” musiqili komediyasının, “Muğan” xoreoqrafik lövhələrinin, iki balet süitasının, “Mingəçevir” simfonik poemasının, xalq çalğı alətləri orkestri üçün “İçərişəhər” adlı musiqi lövhələrinin, Hüseyn Cavidin sözlərinə silsilə romansların, çoxlu sayda kamera-instrumental və xor əsərlərinin, kinofilmlərə və teatr tamaşalarına yazılmış musiqilərin müəllifidir. N.Əliverdibəyovun əsərlərində professional Avropa musiqisinin, həmçinin milli-xalq musiqisinin ən səciyyəvi cəhətləri bütün incəlikləri ilə öz bədii əksini tapmışdır.

N.Əliverdibəyovun çoxşaxəli yaradıcılığında uşaqlar üçün musiqi xüsusi yer tutur. Bəstəkarın uşaqlara ünvanladığı “Fırca” (sözləri A.Şaiqindir, 1961), “Şanlı pioner” (sözləri İ.Coşqunundur, 1962) və s. mahnıları bu qəbildəndir.

Bəstəkarın bu sahədə yazılmış ən populyar əsərlərindən biri də N.Həsənzadənin sözlərinə, solistlər, uşaq xoru, violin çalanlar ansambli və simfonik orkestr üçün “Məktəblilər üçün Kantata”dır (1967). Bu əsərdə gənc nəslin – məktəblilərin yaşayıb-yaratdığı müasir dövrün gerçəklikləri tam bədii reallığı və rəngarəngliyi ilə vəsf edilir. Dörd hissədən ibarət olan Kantatanın musiqisi öz sadəliyi və şəffaflığı ilə, habelə lakonik ifadə tərzilə fərqlənir.

Nazim Əliverdibəyov, əsasən uşaq və gənclərin ifası üçün nəzərdə tutulmuş mahnılarını XX əsrin 60-70-ci illərində bəstələmişdir. Bunlara “Yollar”, “Günəş”, “Kəndimiz”, “Dəmiryolçu”, “Ey gülüm”, “Sərvətim mənim”, “Ay xəzər”, “Qarabağ”, “Gəncliyimiz”, “Hanı o günlər” və s. mahnılarını misal göstərmək olar.

N.Əliverdibəyovun mahnıları müxtəlif mövzuları əhatə edir. Burada təbiətə həsr edilmiş (“Günəş” sözləri Ramiz Rövşenin, “Dalğalar” sözləri Hikmət Ziyanın), məhəbbət lirikasına toxunan və romans keyfiyyəti daşıyan (“Ey gülüm” sözləri İ.Nəsiminin, “Hanı o günlər” sözləri Nəbi Xəzrinin), doğma torpağı, yurdu, məhəbbəti tərənnüm edən vətənpərvərlik mövzusu ilə bağlı (“Kəndimiz” sözləri Yusif Həsənbəyin), “Sərvərim mənim” sözləri Nəbi Xəzrinin, “Qarabağ” sözləri Rəfiq Zəkənin, “Qartal balasıyıq” sözləri Fikrət Qocanın), əməyi vəsf edən (“Dəmiryolçu” sözləri İ.Coşqunun), “Fəhlə mahnısı” sözləri M.Babayevin) və s. mahnıları göstərmək olar.

Bəstəkarın mahnı yaradıcılığının əsas və həlledici keyfiyyəti onun melodik üslubudur. Əliverdibəyov mahnılarının dərin və mənalı fərdi xarakterini bəstəkarın xalq intonasiyalarına münasibəti təyin edir. Özündə kütləvi mahnıların ən yüksək keyfiyyətini vəhdət halında cəmləşdirən mahnıların mənbəyini xalq mahnı yaradıcılığının əsaslandığı lad-intonasiya, struktur və kompozisiya xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir. Məhz xalq mahnıvariliyinin xarakterik keyfiyyətləri fərdi şəkildə işlənib müasir kütləvi mahnı janrının xüsusiyyətləri ilə sintezlənərək Nazim Əliverdibəyovun vokal musiqisinə parlaq özünəməxsusluq bəxş etmişdir.

N.Əliverdibəyovun xalq musiqisinin xor üçün işləmələri müəyyən mənada onun yaradıcılıq laboratoriyasını təşkil edərək, bir sıra xor əsərlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, Azərbaycan xalq mahnılarının özünəməxsus xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənməsi və dərk etməsi sayəsində onun bir sıra görkəmli xor əsərləri, o cümlədən “Qubanın bağlarında” (sözləri T.Mütəllibovundur, 1953) solistlər, xor və fortepiano üçün “Azərbaycan” (sözləri xalqındır, 1963) və geniş populyarlıq qazanmış klassik muğam - “Bayatı-Şiraz” (sözləri Xalqındır).

N.Əliverdibəyov “Bayatı-Şiraz” a capella xor muğamını 1969-cu ildə qarışıq xor və xanəndə üçün yazmışdır.

Bəstəkar “Şikəstə” a capella xor əsərini də qarışıq xor və xanəndə üçün yazmışdır. Xor həm melodik xətti, həm müşayiəti ifa edir. Xanəndə-solist “Qarabağ şikəstəsi”, həm də “Kəsmə şikəstə”ni oxuya bilər.

Hər iki a capella xorunda milli mənbələr ilə dərin bağlılıq özünü aydın göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif muğamın özünəməxsus formayaradıcı xüsusiyyətlərindən istifadə edərək, klassik “Bayatı-Şiraz” muğamına xas müxtəlif ifadə vasitələrinin özəlliyini qoruyub saxlamaqla dinləyiciyə çatdırmışdır.

N.Əliverdibəyovun a capella xoru üçün “Bayatı-Şiraz” muğamının işləməsi kompozisiya etibarilə kodadan ibarət üçhissəli quruluşa malikdir.

Burada şübhələr obrazlı təzad deyil, daha çox janr təzadı yaradaraq təsnif (improvizasiyalı muğam-dəstgahların metro-ritmik cəhətdən ciddi təşkil olunmuş vokal hissəsi) ilə assosiasiya təşkil edir. Əsərin orta hissəsi əsasən melodik xətlərin polifonik

çarpazlaşması üzrə qurulan kənar hissələri ilə ziddiyyət yaradır. Bu hissə rəqsvari ritmi və geniş yayılmış “Aman ovçu” xalq mahnısının “yumşaq” harmoniyası ilə fərqlənir. Kənar hissələr tematik cəhətdən eyni olmasa da, bir-biri ilə məsafəli şəkildə uzlaşır və repriza bölməsi ekspozisiyada verilən inkişaf dalğasını davam etdirir. Seçilmiş musiqi quruluşuna uyğun olaraq, bəstəkar öz kompozisiyasını “Bayatı-Şiraz” muğamının üç şöbəsi – “Mayeyi-Bayatı-Şiraz”, “Bayatı-İsfahan”, “Zil-Bayatı-Şiraz” üzərində qurmuşdur.

O.Rəcəbov, N.Kazımov, Y.Axundova və L.Hüseynovanın müəllifləri olduqları ümumtəhsil müəssisələrinin 6-cı sinfləri üçün “Musiqi” fənni üzrə dərsliyin “Musiqi dinləmək” bölümündə “Azərbaycan muğamları və xor” mövzusunda aşağıdakı məlumat verilir: *“Klassik muğamlar Azərbaycan xalq üçlüyü, xalq çalğı alətləri ansamblının müşayiəti ilə xanəndə tərəfindən ifa olunmaqla bərabər, həm də solo instrumental şəkildə (ayrı-ayrı Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin ifasında) ifa olunur.*

Bunlardan əlavə, muğamlarımızın xor kollektivi (a kapella) tərəfindən ifa variantları da mövcuddur. Bu əsərləri respublikamızda ilk dəfə yaradan istedadlı bəstəkar Nazim Əliverdibəyov (“Bayatı-Şiraz”) və bəstəkar Oqtay Rəcəbov (“Segah”) olmuşlar. Nazim Əliverdibəyov, eyni zamanda “Bayatı-Şiraz” muğamını orqan aləti üçün də işləmişdir” [3, s. 58].

Beləliklə, Nazim Əliverdibəyovun səmimi musiqisi daima məktəblilərin daxili aləminə sirayət edərək, onları həyəcanlandırır və yüksək insanpərvərliyi ilə özünə cəlb edir.

Azərbaycan peşəkar bəstəkarlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılıq irsindən məktəblilərin musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafında səmərəli istifadə olunması müasir məktəb qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir.

Yaxşı olar ki, xor əsərləri nümunəsində bəstəkarın Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixindəki yeri, musiqi dilinin özünəməxsusluğu, yaradıcılığının əsas cəhətləri haqqında qısa məlumatlar verilsin.

Pedaqoji təcrübə göstərir ki, təhsilə alanlar aşağıdakı məlumatı olduqca maraqla qarşılayırlar: *Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında böyük xidmətləri olan Hacıbəyli, Bədəlbəyli və Əliverdibəyovlar nəsilərini sıx qohumluq telləri və doğma yurdları – Şuşa şəhəri bir-birinə bağlayır.*

Nazim Əliverdibəyovun atası-görkəmli musiqi xadimi Ağalar bəy və Zülfüqar Əliverdibəyovun (1880-1953) bacısı Şirinbəyim xanım Üzeyir Hacıbəylinin anası, digər bacısı isə Əfrasiyab və Şəmsi Bədəlbəylinin anasıdır [2, s. 7].

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva M. Nazim Əliverdibəyov. Bakı, “Renessans-A”, 2016, 24 s.
2. İbrahimova S. Azərbaycan musiqi mədəniyyətində Nazim Əliverdibəyovun yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti. Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2012, 25 s.
3. Rəcəbov O., Kazımov N., Axundova Y., Hüseynova L. Ümumi təhsil müəssisələrinin 6-cı sinfləri üçün “Musiqi” fənni üzrə dərslik. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, 112 s.

İnternet resursları:

4. Məktəblinin Elektron Musiqi Kitabxanası. /URL: <http://mk.musigi.dunya.az>
5. Muğam ensiklopediyası. /URL: <http://mugam.musigi-dunya.az>

**ВОЗМОЖНОСТИ И ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХОРОВЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
Н.АЛИВЕРДИБЕКОВА В МУЗЫКАЛЬНОМ
ОБРАЗОВАНИИ ШКОЛЬНИКОВ**

Магеррамова Сяма Башир кызы, Мамедова Фериде Физули кызы
Резюме

Творчество Назима Аливердибекова, яркого представителя азербайджанской композиторской школы, охватывает различные жанры.

Творчество выдающегося азербайджанского композитора Назима Агалар оглы Аливердибекова (1926-1986) занимает ценное место в национальной музыкальной культуре. В творческом наследии композитора особое значение в музыкальном воспитании школьников имеют хоровые произведения.

В статье рассматриваются возможности и пути использования хорового творчества Назима Аливердибекова в музыкальном воспитании школьников.

**POSSIBILITIES AND WAYS OF USING THE CHORAL WORKS OF N.
ALIVERDIBAYOV IN THE MUSIC EDUCATION
OF SCHOOLCHILDREN**

Meherremova Sema Bashir, Mammadova Feride Fizuli
Summary

The creativity of Nazim Aliverdibeyov, a bright representative of the Azerbaijani school of composition, covers various genres.

The creativity of the outstanding Azerbaijani composer Nazim Aghalar oglu Aliverdibeyov (1926-1986) occupies a valuable place in the national musical culture. In the creative heritage of the composer, choral works have a special importance in the musical education of schoolchildren.

The article examines the possibilities and ways of using Nazim Aliverdibeyov's choral works in the musical education of schoolchildren.

Rəyçi:baş müəllim Həsənova S.

*GDU-nun "Musiqi fənləri" kafedrasının 28 oktyabr 2024-cü il tarixli kafedra iclasın 5 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi b06 fevral 2025-ci il*